

ПРОБЛЕМА СУПРОВОДУ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Запропонована концептуальна багаторівнева модель супроводу обдарованої особистості, яка є основою формування нової ідеології реформування освіти, що, у свою чергу, пов'язано із розвитком та удосконаленням вищого рівня самореалізації особистості в умовах її максимальної корисності для суспільства.

Ключові слова: *особистість, система освіти, обдарованість, сфери життєдіяльності, самореалізація, виховання, здібності та якості особистості, самопізнання, кваліметрія.*

Постановка проблеми

Вступ. Проблема обдарованої особистості та її супроводу упродовж життя тісно пов'язана як із соціально-психологічними проблемами самореалізації особистості в навколишньому соціумі і загалом у суспільстві, так і з соціально-економічними проблемами якості трудового потенціалу та стратегічного кадрового менеджменту, вищим завданням якого є розстановка кадрів за «своїм місцем» (тобто займати посаду відповідно до своїх здібностей та ділових якостей з урахуванням набутих професійних знань й умінь).

Сьогодні виникає нагальна потреба вивчити, яким чином обдарованість до тієї чи іншої діяльності часто не може бути реалізована в житті. Треба спробувати переглянути весь ланцюг супроводу обдарованої особистості до певної професійної діяльності (чи побудови чудових взаємин із навколишнім соціумом) від раннього дитинства до післяпрофесійної діяльності з позицій акмеології [1].

У цьому сенсі виникає як мінімум дві великі групи завдань. Перша група — це система діагностики проявів обдарованості в особистості, починаючи з дитинства. Друга група завдань — це відстеження, на якому етапі життєдіяльності та чому обдарована особистість доволі часто втрачає свій потенціал і можливість досягти своєї вершини («акме»).

Аналіз останніх досліджень. Методи діагностики обдарованої особистості відомі з початку XIX–XX-го століть. На сьогодні одержали широке застосування окремі (певні) методики П. Айзенка, А. Біне, Д. Векслера, Дж. Гілфорда, Дж. Рензуллі, Д. Богоявленської, В. Дружиніна, та інших зарубіжних учених, а також вітчизняних психологів Г. Костюка, І. Беха, Ю. Гільбуха, В. Моляко, О. Кульчицької, Е. Помиткіна, В. Киричука, Н. Лук'янчук та інших [2]. Водночас у вітчизняній практиці освіти відсутня системна діагностика (моніторинг) обдарованості особистості, що пов'язана з етапами життєдіяльності людини та органічно поєднана в єдину систему спостережень, починаючи з родини і завершуючи закінченням навчання у школі [3].

Мета статті — детальніше розглянути питання обґрунтування (на концептуальному рівні) технологічної моделі супроводу обдарованої особистості в процесі її життєдіяльності з позиції досягнення нею вершини свого розвитку й самореалізації, передусім, у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу

У контексті реалізації ідеології людиноцентризму акмеологія (як наука розвитку людини до вищого рівня за максимального використання її потенційних можливостей) дає змогу розглядати обдарованість особистості як об'єкт дослідження, цікавість до якого пробуджується трансформаційними процесами у суспільстві, орієнтованими на людину, що сприяють її самореалізації [4].

У цьому контексті обдарованість, на погляд автора, слід розглядати, по-перше, не стільки як здібності до математики, фізики, хімії чи музичних і художніх здібностей тощо, скільки ближче до певної професії чи побудови комфортних взаємин у соціумі та інше.

Останнє важливо в тому сенсі, що все життя людини пов'язане з навколишнім соціумом, у якому вона повинна самореалізуватися з урахуванням інтересів само-реалізації інших учасників соціуму. Саме у зв'язку з цим обдарованість до вміння формувати комфортні взаємини у соціумі стає важливим об'єктом її супроводу упродовж життя, у різних сферах життєдіяльності (родині, дошкільних, шкільних, студентських і трудових колективах за місцем роботи та інших соціумах — громадському транспорті, на вулиці, у будь-яких товариствах, гуртах тощо).

Супровід обдарованої особистості пов'язано з діагностикою проявів різних її видів етапів життєдіяльності та її сферах. Це дає нам підстави розпочати будувати концептуальну багатоступеневу модель супроводу обдарованої особистості аж до досягнення нею своєї «акме» з елементами технологічної спрямованості (що і як роботи). На рис. 1 представлено перший (базисний) ступінь такої моделі.

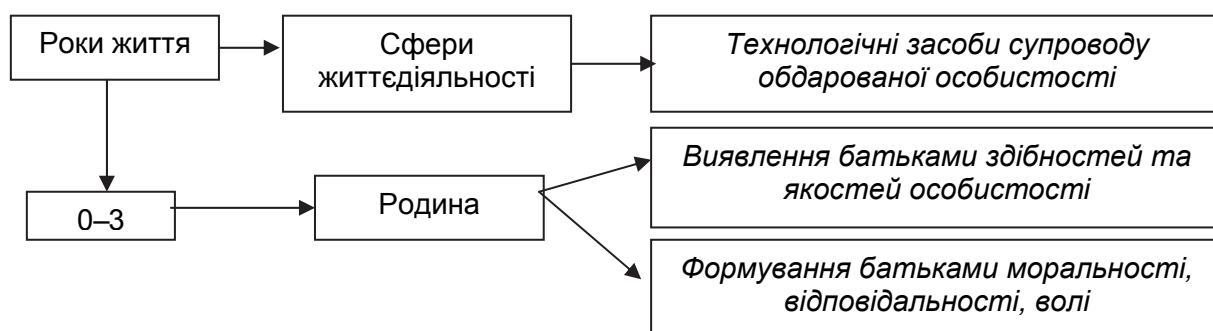

Рис. 1. Перший (базисний) ступінь моделі супроводу обдарованої особистості

В інтересах майбутнього дуже важливо батькам розпочинати діагностувати свою дитину саме в родині, щоб паралельно спеціальними засобами виховання формувати у неї три базисних якості — **моральність** як повагу до інших людей і природи, **відповідальність** за свої вчинки та **вольові якості**, які потрібні упродовж життя для досягнення саме своєї «акме».

Тоді батьків ще треба вчити бачити у своїй дитині, насамперед, особистість, спостерігати за нею і сприяти розвитку її здібностей за певною методикою. *Якщо батьки не побачать чи не визнають у дитині особистість, то це може стати першою причиною втрати або згасання обдарованості у подальшому житті.* Взагалі ж, батьки можуть засобами виховання формувати у дитини вищезазначені три якості.

Треба зазначити, що на сьогоднішній день достатньо часто батьки роблять помилки під час вибору професії своїх дітей. Вони диктують їм свої погляди на їхнє майбутнє, не маючи глибоких знань щодо здібностей, рис характеру, професійно-особистісних якостей своїх нащадків. Наслідком цього є втрата обдарованості та зламані долі [5].

На другому етапі супроводу обдарованої особистості (СОО) до родини підключається дошкільний навчальний заклад (ДНЗ), де вихователі продовжують дії батьків з діагностики здібностей та якостей дітей (див. рис. 2). Вихователі відслідковують і занотують прояви цих здібностей та якостей в окремих картках особистості, й щомісячно обмінюються цією інформацією з батьками. Одночасно в ДНЗ треба починати виявляти (кількісною мірою на кваліметричній основі) рівні гармонійного розвитку дитини, тобто рівень засвоєних знань, рівень творчого, морального і фізичного розвитку.

Особливого значення в супроводі обдарованої дитини у системі шкільної освіти набуває початкова школа (ПШ), у якій роль діяльності вчителя як особистості важко переоцінити. В умовах людиноцентричної освіти імідж учителя початкової школи треба

суттєво підвищувати і одночасно вибирати тих, хто має обдарованість (талант) до роботи з дітьми. *Мається на увазі, що безталанний вчитель початкової школи є другим бар'єром/поштовхом на шляху втрати обдарованою дитиною свого потенціалу.* Крім того, незважаючи на всім відомий вплив учителя ПШ на розвиток процесу пізнання у початківців, цей вчитель повинен зуміти надихати (прищепити) учнів до пізнання свого «Я».

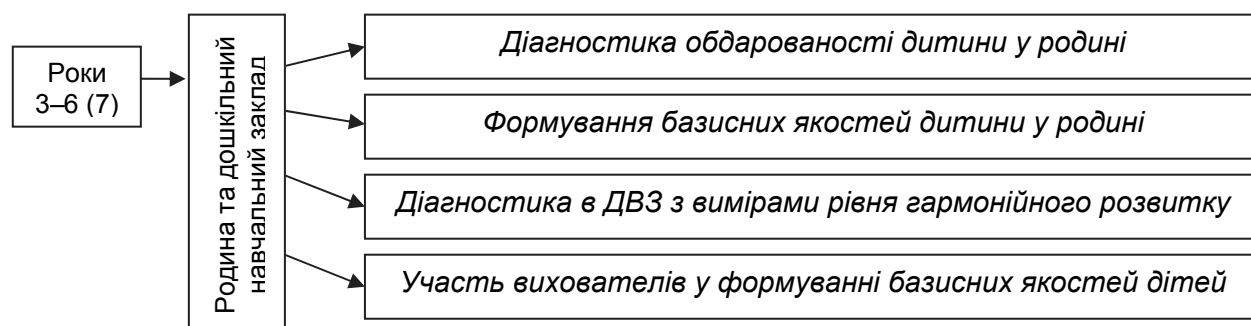

Рис. 2. Другий ступінь моделі супроводу обдарованої особистості

Справа в тім, що слабке (погане) знання свого «Я» є дуже важливим фактом втрати багатьма обдарованими особистостями свого таланту. Більш того, в ідеологічному плані сприяння самореалізації особистості через поглиблення учнями самопізнання свого «Я» має стати головною стратегією розвитку людиноцентричної освіти в країні. Нижче представлено третій ступінь супроводу обдарованої особистості на етапі її навчання в початковій школі (див. рис. 3).

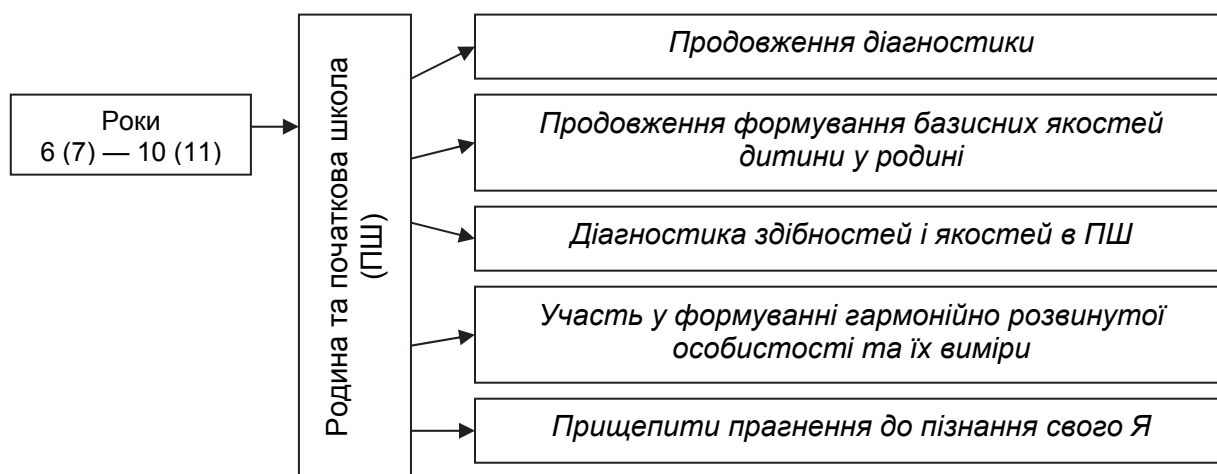

Рис. 3. Третій ступінь моделі супроводу обдарованої особистості

У контексті супроводу обдарованої особистості у середній і старшій школі (див. рис. 4) слід відмітити той факт, що, продовжуючи діагностику здібностей і особистісних якостей учнів, особливу увагу треба приділити кваліметричному виміру рівня їхнього гармонічного розвитку та посиленню процесу самопізнання в напрямі наближення до певної професії (особливо у старшій школі). Це дуже важливо тому, що випускник школи має одержати крім атестату з оцінками за навчання ще картку (паспорт) особистості, яка буде містити у собі всю сукупність інформації про здібності, якості, риси характеру у кваліметричному вимірі. Це потрібно для сприяння самореалізації учня через пізнання свого «Я» протягом життя як первинний базисний фундамент цієї самореалізації не тільки в професійній діяльності, але також в навколишньому соціумі.

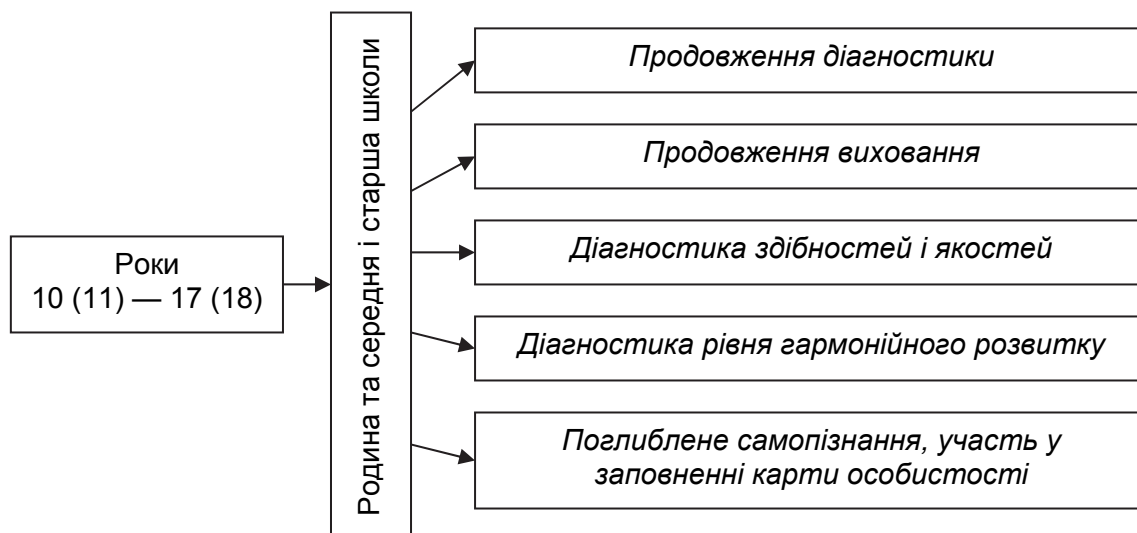

Рис. 4. Четвертий ступінь моделі супроводу обдарованої особистості

Наступний ступінь СОО пов'язаний (відповідно з типовою схемою розвитку обдарованої особистості) з професійним навчанням учнів у вищих навчальних закладах (ВНЗ) чи професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ). Особливістю цього ступеня СОО є, по-перше, поступове послаблення впливу батьків на формування і розвиток дитини. По-друге, йде посилення пізнання свого «Я» щодо обраної професії та самореалізації у соціумі. По-третє, уже на стадії вступу до ВНЗ (ПТНЗ) абітурієнти мусять пройти психологічні тести на придатність своїх здібностей і ділових якостей паспорту професії. В останніх наведено вимоги не тільки до професійних знань і вмінь (як в стандартах ОКХ), а й також до необхідного рівня здібностей і ділових якостей, щоб зуміти реалізувати здобуті знання в практичній діяльності. На стадії закінчення ВНЗ (ПТНЗ) за допомогою кваліметричних вимірів оцінюється конкурентоспроможність випускників стосовно паспорту професії вже по всіх параметрах, включаючи рівень професійних знань і вмінь. При цьому параметри, що закладено в паспорт професії, визначаються на ринку праці роботодавцями (державними центрами зайнятості).

Цей ступінь СОО (див. рис. 5) дуже важливий, коли відбувається становлення особистості з погляду підготовки до досягнення своєї «акме» на наступному етапі життєдіяльності — у професійній діяльності за місцем роботи.

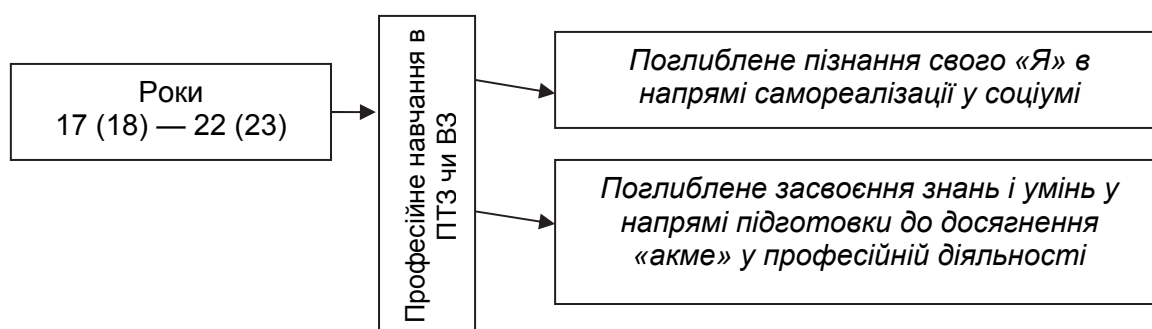

Рис. 5. П'ятий ступінь моделі супроводу обдарованої особистості

З позицій акмеологічного підходу в моделі СОО наступний ступінь (див. рис. 6) є ключовим, а всі вищезазначені — підготовчими. Дійсно, як головна продуктивна сила суспільства, людина саме на цьому ступені життєдіяльності найбільш корисна суспільству, а її самореалізація має довготривалий характер, пов'язаний з рішенням питань

сенсу життя. На жаль, на цьому ступені досить часто обдарована особливість не може себе проявити й досягнути своєї «акме» у професійній діяльності. У чому причина?

Головна причина в тому, що наявний в організаціях механізм безцільового управління персоналом не потребує максимального використання людського потенціалу через розстановку кадрів по «своїх місцях» (як, наприклад, в Японії, де у фірмах діють служби управління кар'єрою працівників). Чому не потребує цей механізм досягнення кожної обдарованої особистістю своєї «акме» — це окрема розмова. Але один момент варто виділити окремо. *Йдеться про якість управлінської еліти, яка організує формування й використання людського потенціалу через відповідний механізм управління персоналом організації.* Можна стверджувати, що посадова управлінська еліта мало схожа на кращих з кращих, і за своєю суттю більш нагадує псевдоеліту. Саме у зв'язку з цим першочергову увагу треба приділити особистості, що обдарована до управлінської діяльності (тобто до лідерства й гармонійного розвитку, комунікативності, організаційних здібностей тощо) [6].

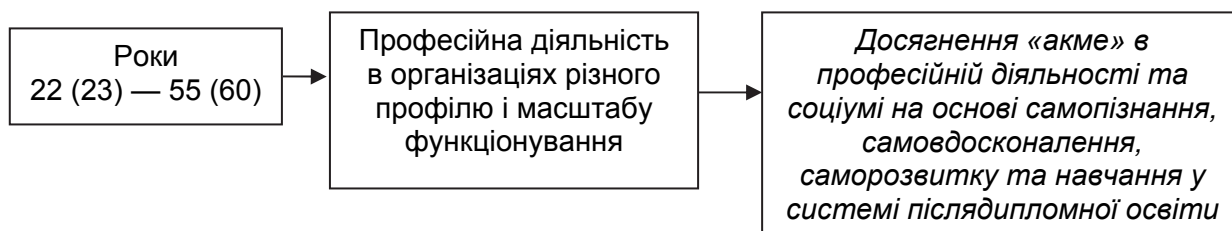

Рис. 6. Шостий ступінь моделі супроводу обдарованої особистості

У контексті реалізації акмеологічного підходу до супроводу обдарованої особистості важливе значення має ще один (останній) ступінь — післяпрофесійна діяльність людини, яка пов'язана з втратою можливості працювати (за віком чи інвалідністю).

Досягти своєї «акме» у такій ситуації стає можливо (див. рис. 7) за рахунок свого хобі. Останнє може бути продовженням професійної діяльності у змінених умовах, чи зовсім іншим видом діяльності, включаючи захоплення станом здоров'я, мандрівками, роботою в саду, якимось конструюванням тощо. Але в останньому випадку до реалізації свого хобі людині треба готуватися раніше, а саме питання формування хобі має стати предметом обговорення в системі післядипломної освіти.

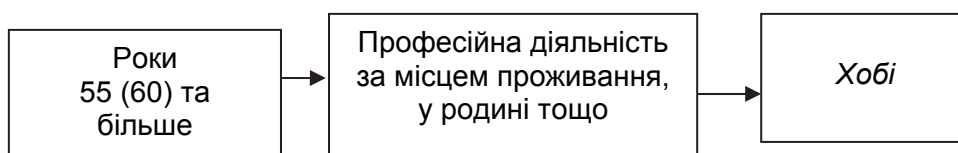

Рис. 7. Сьомий (останній) ступінь моделі супроводу обдарованої особистості

Отже, багатоступенева концептуальна модель СОО, яка побудована згідно з певною логікою, може стати основою формування нової ідеології реформування системи освіти, пов'язаної зі сприянням вищого рівня самореалізації особистості в умовах її максимальної корисності для суспільства.

Особливу увагу в системі освіти треба приділити першому ступеню СОО, зокрема навчання батьків бачити в дитині генетично обумовлену особистість. У протизвагу батьки стають першою перепорою на шляху до самореалізації обдарованої особистості і досягнення нею своєї «акме». Мається на увазі, що кожна дитина має ту чи іншу характерну обдарованість, а не тільки найбільш помітну — інтелектуальну або творчу.

Нагадаємо, що базовими обдарованостями для талановитого (успішного) управ-

лінця-менеджера в умовах цивілізованої ринкової економіки є лідерські, комунікативні й організаційні здібності. Можна додати ще моральну обдарованість, але це, на погляд автора, скоріше результат соціалізації особистості. Стосовно базових якостей для вчителя, звісно, що це є любов до дітей і вміння спілкуватися з ними через бачення в них особистостей. Для професії лікаря такими якостями є, передусім, толерантність як складова моральності тощо.

У зв'язку з цим слід навчитися з раннього дитинства за допомогою батьків налагодити спостереження прояву в дитини відповідних якостей. Звісно, що такі прояви можна спостерігати, насамперед, у дитячих іграх. Оскільки вищезгадані якості лідерства й організатора (комунікативні якості проявляються при будь-якому спілкуванні) можна побачити в ігрових вчинках дітей, то варто вчинити спеціальній відбір таких ігор. Використовувати особливі ігри бажано періодично з чіткою метою виявлення обдарованості особистості до майбутньої управлінської діяльності та наступного супроводу її (шляхом послідовного розвитку цих якостей) упродовж всього шкільного навчання. Треба мати на увазі, що як показала історична практика розвитку управлінської науки, лише 4–5% із усього трудового потенціалу можуть бути ефективними організаторами діяльності людей, тобто талановитими управлінцями. Водночас потреба в них постійно зростає, бо людський фактор в інтелектуальному, інформаційному, постіндустріальному суспільстві відіграє велику роль.

У цьому сенсі супровід обдарованих особистостей до майбутньої управлінської діяльності слід посилити спостереженням і формуванням якостей моральності, маючи на увазі, що моральний талановитий управлінець зробить набагато більш зла для навколишнього соціуму і всього суспільства, ніж необдарований (посередній).

На погляд автора, моральність людини (сутність якої є повага до інших людей і природи) можна розглянути як поєднання природних, генетично обумовлених задатків¹ і, головне, соціалізації особистості.

У цьому сенсі самим позитивним чином відрізняється кваліметрична факторно-критеріальна модель оцінки рівня морального розвитку особистості, яка має універсальний і одночасно унікальний характер. Її гнучкість обумовлена можливою зміною факторів і критеріїв, але на єдиній фундаментальній основі — поваги індивіду до інших людей і природи (про це вже зазначалося вище). І ця сутність моральності через фактори та критерії доводяться до свідомості дошкільнят і учнів, які поступово почнуть уявляти собі врешті-решт, що таке бути моральним чи аморальним за суттю цього явища.

Отже, з'являється універсальна система відстеження параметрів моральності дитини упродовж її навчання, про що вже згадувалось вище. Питання лише в тому, з якого віку стає можливим бачити прояви цих факторів, чи треба використовувати якість інших факторів. Що в цьому сенсі можуть робити батьки, які є головним джерелом супроводу обдарованості дитини, а що вчені-психологи? Яким ще чином можна спостерігати вчинки дитини, які мають моральний чи аморальний характер? Все це сьогодні — на порядку денному психологічної науки та практики. Слід пам'ятати, що дефіцит моралі в нашому суспільстві набуває жажливих розмірів і має аналогічні наслідки.

На погляд авторів, використання кваліметричної діагностичної моделі оцінки рівня моральності може стати стратегічним інструментом рішення цієї проблеми, якщо мати на увазі її мотиваційний характер. Мотиваційний потенціал такої діагностики змінюється, насамперед, за рахунок виникнення внутрішньої самомотивації учнів. Вони

¹ Доказом того, що задатки до моральності взагалі існують, є присутність в одній і тій же родині в умовах однакового майже виховання в дитячому садку і школі особистостей з різним рівнем моральності.

починають наявно бачити сутність моральних чи аморальних дій, свій рівень моральності порівняно з нормами (одиницею) і свою позицію в рейтинговому ряду порівняно з іншими учнями. У такому разі починає діяти змагання як спонукання до вчинків, які підвищують кваліметричну оцінку рівня моральності. Дуже важливо на цьому етапі включити ще зовнішню мотивацію підвищення моральності завдяки стимулюванню тих, хто має вищі позиції в рейтинговому ряду. Тобто треба ще зробити зовнішні умови такими, коли бути високоморальним вигідно [7].

Висновки

Проблема обдарованої особливості та її супроводу впродовж життя має надважливе значення, передусім, для самої людини з погляду її повної самореалізації через досягнення своєї «акме». Не менш важливо це і для економіки, де людина є головною продуктивною силою, яка тоді є ефективнішою для організації, коли досягає своєї «акме» в професійній діяльності й тим самим суттєво підвищує якість використання трудового потенціалу.

Невирішеність цієї проблеми в нашій країні поставило питання: дослідити проблему таким чином, щоб виявити чинники ситуації, коли обдарована особистість у своїй більшості десь «втрачається».

Дослідивши весь ланцюг сфер життєдіяльності, автор стверджує: по-перше, «втрата» обдарованості може здійснюватися в родині, коли батьки не бачать у дитині обдаровану особистість. По-друге — це безсистемна діагностика обдарованості дітей, яка не дає потрібної інформації для виявлення специфіки обдарованості кожної особистості. По-третє, сама особистість (індивідуум) не знає специфіки своєї обдарованості через відсутність технології пізнання учнями свого «Я». І, останнє, нинішня система управління в кожній організації, починаючи з вищих структур влади, не потребує розстановки кадрів за «своїми місцями». Це пов'язано з наявною культурою безцільового управління, яка породжує розпорошену відповідальність у системі влади, що сприяє функціонуванню управлінської псевдоеліти, оскільки не потребує від керівників високого професіоналізму і необхідних здібностей та ділових якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. / І. Д. Бех ; за ред. І. А. Зязюна. — К. : Вища шк., 2004. — 422 с.
2. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: моногр. / Е. О. Помиткін. — К. : Наш час, 2005. — 280 с.
3. Киричук В. О. Проектування особистісно-розвивального змісту навчально-виховного процесу в комп'ютерному комплексі «Універсал»: навч. посіб. / В. О. Киричук. — К., 2009. — 208 с.
4. Данилова Г. С. Акмеологічна модель педагога / Г. С. Данилова // Освіта управління. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2006. — № 3–4. — С. 82–84.
5. Макова-Томова В. Психологічна діагностика раннього віку / В. Макова-Томова. — К. : Народна просвіта, 1974. — 167 с.
6. Дмитренко Г. А. Стратегічний менеджмент: цільове управління освітою на основі кваліметричного підходу: навч. посіб. / Г. А. Дмитренко. — К. : ІЗМН, 2006. — 140 с.
7. Вознюк Н. М. Етико-педагогічні основи формування особистості: навч. посіб. / Н. М. Вознюк — К. : Центр навч. літ-ри, 2005. — 196 с.

Риктор Т. Л.

ПРОБЛЕМА СОПРОВОЖДЕНИЯ ОДАРЕННОЙ ЛИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Предложена концептуальная многоуровневая модель сопровождения одаренной личности, которая является основой формирования новой идеологии реформирования образования, связанная с развитием и усовершенствованием высшего уровня самореализации личности в условиях ее максимальной полезности для общества.

Ключевые слова: *личность, система образования, одаренность, сферы жизнедеятельности, самореализация, воспитание, способности и качества личности, самопознание, квалиметрия.*

Riktor T. L.

A PROBLEM OF ACCOMPANIMENT OF THE GIFTED PERSONALITY IS IN MODERN TERMS

The conceptual multilevel model of accompaniment of the gifted personality that is basis of forming of new ideology of reformation of education is offered, related to development and by the improvement of higher level of self-realization of personality in the conditions of her maximal utility for a company.

Key words: *personality, system of education, gift, spheres of vital functions, self-realization, education, capabilities and internalss of personality, self-knowledge, qualimetry.*